

УДК

Бєбко Світлана Вікторівна,
викладач кафедри ділової іноземної мови та міжнародної комунікації
Національного університету харчових технологій, кандидат економічних наук

e-mail: hala-sveta@ukr.net

Тел. +38 (096) 5301211

СИСТЕМА ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Svitlana Bebko, teacher of the Department of Business Foreign Language and International Communication (National University of Food Technologies), Candidate of economic sciences

THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION AS THE OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

***Анотація.** Проаналізовано поняття вищої освіти, її зміст та функції. Досліджено поняття системи вищої освіти та основи її функціонування. Виділено ключові тенденції організації вищої освіти, а саме: організація навчання разом із замовниками; участь бізнесу у формуванні програм, цільові замовлення; великий обсяг самостійної роботи студента, формування індивідуальних траєкторій навчання; великий вибір навчальних курсів; орієнтація на компетентності та результат.*

***Ключові слова:** вища освіта, освітні функції, система вищої освіти, вищі навчальні заклади, ключові тенденції.*

***Annotation.** The article analyzes the notion of higher education, its contents and functions. There has been studied the notion of higher education and the essentials of its functioning. There has been distinguished the key tendencies of higher education organization, namely: organization of study together with customers; business participation in forming the programs, targeted orders; a great deal of self-learning courses, the formation of individual directions of study; a wide of courses; focus on competence and results.*

***Keywords:** higher education, education functions, the system of higher education, higher education institutions, key tendencies.*

Постановка проблеми. Розвиток національної системи вищої освіти є одним із ключових факторів переходу економіки на модель інноваційного

розвитку, а відтак – і належної конкурентоспроможності держави в глобальній системі координат. Освіта є однією із найширших категорій. Це галузь і сфера суспільства, і частина господарського комплексу. Предметом її є людина як особистість і головна продуктивна сила суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Загальні питання освіти, економіки вищої освіти та організації вищої освіти розглядаються провідними вченими – В. Андрущенко, І. Грищенко, І. Каленюк, В. Кремень, В. Луговий, А. Мазаракі, Л. Федулова та ін.

Мета дослідження. Метою дослідження є узагальнення теоретико-методичних основ функціонування системи вищої освіти в Україні.

Основна частина. Науковці [1; 2; 3; 4] розглядають освіту, як поняття, що включає кілька аспектів:

1. Освіта як процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегрованого члена суспільства.

2. Освіта як соціокультурний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства, виражений у системі, що включає освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, які забезпечують їх функціонування та розвиток.

3. Освіта, як результат, тобто рівень загальної культури і освіченості підростаючого покоління, засвоєння того духовного й матеріального потенціалу, який був накопичений людською цивілізацією в процесі еволюційного розвитку і який націлений на подальший соціальний прогрес.

Освіта - найбільш загальне поняття, яке вивчають педагоги, філософи, психологи, історики, політологи, соціологи, економісти та ін. У цьому контексті у науковій літературі є багато різних тлумачень цього феномену з різних точок зору, в тому числі і визначення сутності системи освіти. Дослідження автора присвячене вивченню освіти з позицій економічного

аспекту її природи, розвитку, функціонування та перспектив із урахуванням міжнародного досвіду.

З точки зору сучасних теорій людського капіталу, освіта – це процес вкладення капіталу в тих, хто навчається [5]. Як і інші капіталовкладення, освіченість особи в майбутньому здатна приносити прибуток.

Освіта – один із найдавніших соціальних інститутів. Навчання у житті людини – процес довготривалий, воно розпочинається з дитинства і не має вікових меж, є формою набуття системи знань і навиків, зокрема і шляхом самоосвіти [1].

Відповідно до Конституції України, громадяни України мають право на освіту. Протиправна (незаконна, необґрунтована) відмова у прийнятті до навчального закладу будь-якої форми власності, а також незаконна вимога оплати за навчання у навчальних закладах є недійсною [6]. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах. Доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права.

Щодо вищої освіти, то громадяни мають право безоплатно її здобути в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Тлумачення понять «доступність і безоплатність» освіти дав Конституційний Суд України [7]. Безоплатність освіти є конституційною гарантією реалізації права на освіту й означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі в межах обсягу підготовки фахівців для загальносуспільних потреб (державного замовлення) [6].

У той же час, на відміну від початкового і середнього рівнів, вища освіта навіть у розвинених країнах не є загальною. У найбільш розвинених країнах в системі вищої освіти навчалось або навчається до половини населення [8, с. 124].

У XXI ст. економіка провідних країн поступово вступає у постіндустріальну стадію розвитку, внаслідок чого, як вказує професор І. М. Грищенко, система професійної освіти поступово переорієнтується на підготовку фахівців, що здатні мислити креативно, творчо, формувати та впроваджувати інновації (виробничі, управлінські, технологічні тощо). Крім того, система освіти починає готувати фахівців, попит на яких ще тільки прогнозується [9, сс. 18-33].

Організована освіта виступає як особлива система суспільного життя, що склалася історично. Існує низка концепцій, що пояснюють причини виникнення освіти як суспільної системи. Панівною є теорія, яка пояснює виникнення організованої освіти взаємодією соціально-економічних чинників (розвиток матеріального виробництва, а також інших економічних відносин), внаслідок яких виникла реальна потреба у фахівцях певної професії та певної кваліфікації (серед перших професій, що здобувалися у спеціалізованих закладах освіти – священослужителі, астрологи, державні службовці, лікарі) [10, с. 54].

Стан та рівень освіти визначає ступінь цивілізованості та культурності будь-якого суспільства, є показником його прогресивного розвитку. У науковій літературі подається різний перелік функцій освіти. На сьогоднішньому етапі розвитку до основних функцій освіти відносять [1]:

- людинотворчу – забезпечення певного рівня знань, стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних видів діяльності тощо;

- технологічну – формування навичок і вмінь громадської, трудової та професійної діяльності, розвиток комунікативності;

- гуманістичну – виховання людей у дусі високої моральності, миру та культури, розуміння пріоритетів цінностей суспільства.

Функції освіти нерозривно взаємопов'язані з функціями навчання:

- освітньою – оволодіння знаннями про природу та суспільство, загальними та спеціальними вміннями і навичками; світорозуміння особистості;

- розвивальною – збагачення словникового запасу, розвиток мови, емоцій, волі; операцій узагальнення, абстрагування, синтезу, аналізу;

- виховною – виховання культури почуттів, моральних норм, естетичних смаків, відповідальності тощо.

Вища освіта – поняття, яке може бути охарактеризоване з різних точок зору [1; 9; 11; 12]:

- як сукупність вищих навчальних закладів;
- як певний освітній рівень (рівень знань та кваліфікації), який досягається особою (індивідумом) в процесі пізнавальної та навчально-практичної діяльності (“фахівець з вищою освітою”);
- як вид економічної діяльності (галузь економіки);
- як специфічна система, що в постіндустріальному суспільстві виступає як одне з ключових джерел (чинників) економічного зростання.

Вища освіта забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Вона здійснюється у вищих закладах освіти відповідних рівнів акредитації: першого і другого (училище, технікум, коледж та інші прирівняні до них заклади освіти) та третього і четвертого (університет, академія, інститут, консерваторія та інші прирівняні до них заклади освіти) [1].

Зміст вищої освіти – обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва [1; 3]. Зміст освіти визначається освітньо-професійною програмою підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищого закладу освіти і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах.

Система вищої освіти - це сукупність вищих закладів освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку,

здобуття випускниками освітньо-кваліфікаційних рівнів, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації [1; 3; 9].

Система вищої освіти, у вузькому значенні – це сукупність інституцій, які беруть участь у виробництві (наданні) освітніх послуг, в результаті чого індивідууми (фізичні особи) здобувають вищу освіту. Вказана система має бути спрямована на досягнення максимальної результативності та ефективності освітньої діяльності у сфері вищої освіти.

До системи вищої освіти входять вищі навчальні заклади (основна інституція системи вищої освіти), а також інші інституції – державні органи, які здійснюють контроль якості послуг вищої освіти; органи ліцензування та акредитації освітніх послуг; наукові установи, які здійснюють дослідження тенденцій розвитку вищої освіти; організації, які здійснюють моніторинг якості вищої освіти (зокрема, з метою складання рейтингів вищих навчальних закладів); засоби масової інформації, що висвітлюють події у сфері вищої освіти.

В Україні основною інституцією системи вищої освіти є вищі навчальні заклади (ВНЗ) – спеціальні установи, в яких безпосередньо здійснюється процес навчання за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями (молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, кандидат наук, доктор наук). Вищі навчальні заклади – досить диверсифіковані організації, які одночасно провадять різні види діяльності: наукову, освітню (навчальну), методичну, господарську, інноваційну та ін.

Вищі навчальні заклади класифікуються за різними ознаками [1; 9; 11]:

- за величиною: великі (понад 10 тис. студентів), середні (від 3 до 10 тис. студентів), малі (до 3 тис. студентів),
- за формою власності: державні, комунальні, приватні, корпоративні (колективні),
- за рівнем спеціалізації: класичні, спеціалізовані (галузеві),

- за типом: університети, академії, консерваторії, інститути, коледжі, технікуми.

З урахуванням проведеного аналізу позицій науковців [2; 3; 4; 9; 11], можемо виділити ключові тенденції організації системи вищої освіти:

- організація навчання разом із замовниками;
- участь бізнесу у формуванні програм, цільові замовлення, робота студентів вже в якості стажистів на підприємствах і в компаніях, аж до присутності топ-менеджерів компаній на захисті дипломів;
- великий обсяг самостійної роботи студента, формування індивідуальних траєкторій навчання;
- великий вибір навчальних курсів;
- орієнтація на компетентності та результат.

У кожному вищому навчальному закладі має бути створена система управління якістю навчання. Основною метою стратегічного менеджменту у вищому навчальному закладі є визначення реалізації місії, цілей та стратегічних завдань закладу, спрямованих на досягнення високого рівня ефективності та якості підготовки фахівців.

Висновки. Таким чином, система вищої освіти виступає важливим об'єктом наукового дослідження, адже від системи вищої освіти залежить ефективний розвиток економіки. В умовах переходу до інформаційного суспільства вищі навчальні заклади відіграють ключову роль у соціально-економічних трансформаціях та зростанні конкурентоспроможності економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія освіти [енциклопедичне видання] / Національна академія педагогічних наук України; відповід. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати [наукове видання] / В. Г. Кремень – К.: Грамота, 2005. – 448 с.

3. Економічні умови забезпечення якості освітніх послуг у системі вищої освіти [колективна монографія] / І. М. Грищенко, С. В. Захарін, Д. Г. Кучеренко та ін. / за ред. чл.-кор. НАПН України І. М. Грищенка. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 364 с.

4. Каленюк І. С. Економіка освіти [навчальний посібник] / І. С. Каленюк. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.

5. Ігнат'єва І. А. Історична ідентифікація поняття «знання» як одна з головних проблем вищої школи / І. А. Ігнат'єва, О. Г. Кузьміна // Вісник КНУТД. – 2012. - № 4 (66). – С. 73-79.

6. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1060-12>

7. Закон України про вищу освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2984-14>

8. Ильин В. Образование в контексте глобализации / Ильин В., Омаров М., Аверьянова Г., Золотовский В., Купчин Н., Ромашкин К. // Высшее образование в России. – 2008. – № 7. - С. 120 - 125.

9. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: Монографія. – К.: Грамота, 2014. – 384 с.

10. Акулич М. М. Образование в условиях глобализации / М. М. Акулич // Университетское управление. – 2005. – № 5(38). – С. 50-57.

11. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління: посібник/ Падалка О. С. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 184 с.